

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

**Демократске промене: снаге, методе и могућности – студија
случаја „Булдожер револуција“ 2000. године**

– Дипломски рад –

Ментор:
проф. др Мирослав Младеновић
редовни професор

Студент:
Никола Гавриловић

Београд, 2019. година

Садржај:

Увод.....	2
1. Демократија – појмовно одређење, историјат и појавни облици.....	3
1.1. Историјат развоја демократије	4
1.2. Мерење демократичности	8
1.3. Критика демократије	9
2. Демократизација – појмовно одређење и фактори	10
2.1. Фактори демократизације.....	11
3. Студија случаја – „Булдожер“ револуција 5. октобра 2000. године	13
3.1. Узроци незадовољства и догађаји који су довели до револуције	15
3.2. Петооктобарски протести и признавање пораза.....	19
3.3. Недостатак промене након револуције	21
Закључак	22
Литература	23

Увод

Демократске промене су често врло дугачак, компликован и вишеслојан процес. Како би се уопште успоставила демократија, потребно је поставити одређене предуслове за њено рађање у држави. Ипак, нису ни сва друштва у стању да спроведу демократију на начин какав је нпр. у Швајцарској или у САД. Управо из тих разлога, јављају се најразличитије форме демократије, са својим особеностима које су се изродиле из историјских околности у којима се демократија формира. Наравно, потребно је разумети и то да демократија *per se* није беспрекоран и најбољи начин уређивања државне власти, и она има својих недостатака, и то многобројних. Међутим, гледано кроз историју, прилично је уочљиво да је, као таква, демократија систем који се најдуже одржава и најчешће успева да одржи одређени ниво стабилности, потребан једној држави да доживи одређени процват, како у економском тако и у социјеталном смислу.

Овај рад има за циљ да представи шта је демократија, како се развијала кроз историју, које су критике упућене на рачун демократије, као и како се она мери. Затим, биће обрађена тематика демократизације, где ће након дефинисања самог појма бити представљени и неки фактори који могу утицати на демократизацију (гледано на глобалном нивоу). Након рашчлањивања појмова, рад ће се усмерити на Петоокробарску револуцију и на демократске промене у бившој Југославији.

1. Демократија – појмовно одређење, историјат и појавни облици

Демократија је систем власти у којем грађани врше власт гласањем. У директној демократији, грађани у целини формирају орган управљања и директно гласају о сваком питању. У репрезентативној демократији грађани бирају представнике међу собом. Ти се представници састају како би формирали неки облик управљачког тела, попут законодавног тела. У уставној демократији власт већине остварује се у оквиру репрезентативне демократије, али устав ограничава већину и штити мањину. Уобичајено је да се "владавина већине" назива демократијом. (Watkins, 1970)

Демократија се може посматрати и као систем обраде сукоба у којем исходи зависе од онога што учесници раде, али ниједна једина сила не контролише оно што се догађа и његове исходе. Неизвесност исхода својствена је демократији. (Przeworski, 1991) Према америчком политикологу Лерију Дајмонду (Larry Diamond), демократија се састоји од четири кључна елемента (Diamond, 2016):

1. политичког система избора и замене владе слободним и поштеним изборима;
2. активно учешће људи као грађана у политици и грађанском животу;
3. заштита људских права свих грађана;
4. владавина закона, у којој се закони и поступци односе подједнако на све грађане.

Тод Ландман скреће нашу пажњу на чињеницу да су демократија и људска права два различита концепта и да мора постојати већа специфичност у концептуализацији и операционализацији демократије и људских права. Карл Попер је, са друге стране, дефинисао демократију на основу њене разлике од диктатуре или тираније, фокусирајући се на прилике да народ контролише своје вође и збаци их без потребе за револуцијом. (Landman, 2018)

1.1. Историјат развоја демократије

Израз се појавио у 5. веку пре нове ере како би означио политичке системе који су тада постојали у грчким полисима, посебно Атине, да би значио "владавину народа", за разлику од аристократије, односно "владавине елита". Иако теоријски у супротности, у пракси је разлика практично непостојећа. На пример, политички систем Класичне Атине дао је демократско грађанство слободним мушкарцима и искључио робове и жене из политичког учешћа. Демократија је у супротности са облицима власти у којима власт држи појединац, као у апсолутној монархији, или где власт држи мали број појединаца, као у олигархији. (Wilson, 2006)

Атинска демократија попримила је облик директне демократије и имала је две карактеристике: (1) случајни избор обичних грађана који ће попунити неколико постојећих владиних административних и судских служби и (2) законодавни скуп који се састоји од свих атенских грађана. Свим квалификованим грађанима било је дозвољено да говоре и гласају у скупштини која је постављала законе полиса. Међутим, атинско грађанство искључило је жене, робове, странце, не-власнике земљишта и мушкарце млађе од 20 година. (Wilson, 2006)

Атинска демократија није била само директна у смислу да је одлуке доносио окупљени народ, већ је и најдиректнија у смислу да је народ путем скупштина, парламената и судова контролирао целокупни политички процес и велики део грађана био стално укључен у јавни посао. Иако права појединца у савременом смислу нису била осигурана атинским уставом, Атињани су уживали у својим слободама не супротстављајући се влади, већ живећи у граду који није био подложен другој моћи и тиме што нису били сами подређени владавини друге особе (Raaflaub, Ober, & Wallace, 2007).

У каснијем периоду, римска република значајно је допринела многим аспектима демократије. Ипак, само мали део грађана Рима био је у могућности да гласа на изборима за представнике. Гласови моћника добијали су на већој тежини системом Церимандеринга, па је већина високих званичника, укључујући чланове Сената, потицала из неколико богатих и племенитих породица. (Pennell, 1890) Римски модел управљања током векова инспирисао је многе политичке мислиоце, а данашње модерне, репрезентативне демократије имитирају више римске него грчке моделе, јер је то била држава у којој су

врховну власт имали народ и њихови изабрани представници, и који је имао изабраног или номинованог лидера. И друге културе, попут Ирокеза у Америци између око 1450. до 1600. године, такође су развиле облик демократског друштва пре него што су ступиле у контакт са Европљанима.

Парламент Енглеске имао је своје корене у ограничењима моћи краљева уписаних у Магни карти из 1215. године, која је изричито штитила одређена права краљевих поданика и имплицитно подржавала оно што је постало енглеским списом Хабеас корпуса, чување слободе појединца од незаконитог затвора, правом на жалбу. (Citizen or Subject?) Прва репрезентативна национална скупштина у Енглеској била је Скупштина Симон де Монтфорта 1265 године. (Jobson, 2012) Појава молби је један од најранијих доказа да се парламент користи као форум за решавање општих жалби обичних људи. Међутим, моћ да се позове парламент остала је у рукама монарха. (Origins and growth of Parliament) Касније у Енглеској у 17. веку, поново је порастао интерес за Магна карту. (From legal document to public myth: Magna Carta in the 17th century) Парламент Енглеске усвојио је Петицију права 1628. године којом су утврђене одређене слободе за субјекте. Након славне револуције 1688. године, донет је Закон о правима 1689. године, што је кодификовало одређена права и слободе и још увек је на снази. Предлог закона изнео је захтев за редовним изборима, правила за слободу говора у Парламенту и ограничио моћ монарха, обезбеђујући да, за разлику од тадашњег дела Европе, краљевски апсолутизам неће превладати. Први парламент Велике Британије основан је 1707. године, након спајања Краљевине Енглеске и Краљевине Шкотске под Актима уније. (Britain's unwritten constitution)

Америчка револуција довела је до усвајања Устава Сједињених Држава 1787. године, најстаријег, још увек активног, кодификованог устава. Устав је предвиђао изабрану владу и заштитио грађанска права и слободе за неке, али није окончао ропство нити проширио гласачка права на федералном нивоу, већ је питање гласачког права препустио појединачним државама. Уопштено, бирачко право било је ограничено на беле мушкараце који су земљопоседници и порески обвезници. Предлог закона из 1791. године поставио је ограничења моћи власти у заштити личних слобода, али је имао мало утицаја на пресуде судова првих 130 година након ратификације. (Ratcliffe, 2013)

Револуционарна Француска је 1789. године усвојила Декларацију о правима човека и грађанина. Без обзира на чињеницу да је ова држава била краткотрајна у Националну конвенцију су 1792. године изабрали сви мушкарци.

На прелазу у либералну демократију почетком 20. века настали су узастопни „таласи демократије“, који су различито проистекли из ратова, револуција, деколонизације и верских и економских околности. (Diamond, 2016) Први светски рат и распад Османске и Аустроугарске империје резултирали су стварањем нових националних држава из Европе, од којих је већина била барем номинално демократска.

Двадесетих година прошлог века демократија је расла и женско бирачко право напредовало, али Велика депресија донела је незадовољство и већина земаља Европе, Латинске Америке и Азије претворила се у ауторитарне државе или диктатуре. Фашизам и диктатуре процветали су у нацистичкој Немачкој, Италији, Шпанији и Португалу, као и недемократске владе на Балтику, Балкану, Бразилу, Куби, Кини и Јапану, између осталих.

Други светски рат је донео коначан преокрет овог тренда у западној Европи. Демократизација америчког, британског и француског сектора окупиране Немачке, Аустрије, Италије и окупираног Јапана послужила је као модел за каснију теорију промене власти. Међутим, већи део источне Европе, укључујући совјетски сектор Немачке, пао је у недемократски совјетски блок. Рат је праћен деколонизацијом, и опет је већина нових независних држава имала номинално демократске уставе. Индија је израсла као највећа светска демократија и даље је тако. До 1960. године, велика већина држава држава била је номинално демократија, мада је већина светског становништва живела у народима који су доживели лажне изборе и друге облике подвале (нарочито у „комунистичким“ нацијама и бившим колонијама.)

Следећи талас демократизације донио је знатне добитке ка истинској либералној демократији многих народа. Шпанија, Португал (1974) и неколико војних диктатура у Јужној Америци вратили су се цивилној владавини крајем 1970-их и почетком 1980-их (Аргентина 1983, Боливија, Уругвај 1984., Бразил 1985., Чиле почетком 1990-их). Следиле су нације у источној и јужној Азији од средине до краја осамдесетих.

Економско благостање током 1980-их, уз престанак совјетског угњетавања, допринело је распаду Совјетског Савеза, као и са тим повезаним крајем Хладног рата и демократизацији и либерализацији земаља бившег источног блока. Најуспешније у новим

демократијама биле су земље које су географски и културолошки најближе западној Европи, а сада су чланице или кандидати за чланице Европске уније. Либерални тренд проширио се на неке нације у Африци током 1990-их, а најистакнутије је у Јужној Африци. Неки новији примери покушаја либерализације укључују Индонезијску револуцију 1998. године, Булдожер револуцију у Југославији, Револуцију ружа у Грузији, Наранџасту револуцију у Украјини и Револуцију Јасмина у Тунису.

1.2. Мерење демократичности

У истраживању Фридом Хауса¹, почевши од 2005. године, било је једанаест узастопних година у којима су опадања политичких права и грађанских слобода широм света надмашила пораст истих, јер су популистичке и националистичке политичке позиције добиле на снази. (Freedom House, 2016) Према другом истраживању Фридом Хауса, у 2007. години је било 123 изборне демократије (у односу на 40 из 1972.) (Freedom House, 2009) Истовремено, либералних демократија, тј. земаља које Фридом Хаус сматра слободним и које поштују основна људска права и владавину закона, има 85 по броју и представљају 38% глобалне популације. У извештају Фридом Хауса објављеном 2018. године, резултати степена демократије за већину земаља опали су 12. годину заредом. (Freedom House, 2018)

Наравно, постоје и други покушаји мерења демократије, али је за сврхе овог рада узето мерење од стране ове организације из простог разлога што има најдужу традицију у овој области, као и због чињенице да ужива одређени међународни углед у овом смислу.

---

¹ Фридом Хаус је америчка невладина организација која врши истраживање и заговарање демократије, политичких слобода и људских права. Фридом Хаус основан је у октобру 1941. године, а Вендел Вилки и Елеанор Росвелт били су први почасни председавајући. Описује себе као јасан глас за демократију и слободу широм света, иако су критичари изјавили да је организација пристрана према америчким интересима.

1.3. Критика демократије

Демократија је врста уређења којој се могу упутити многе критике. Имајући то у виду, многи мислиоци, стручњаци и теоретичари су управо то и радили. Временски гледано, демократија је заправо критикована од самог настанка па до данашњих дана.

Неефикасност. Неки економисти су критиковали ефикасност демократије, цитирајући претпоставку нерационалног гласача или бирача који доноси одлуке без свих чињеница и неопходних информација како би донео истински информисану одлуку. Други аргумент је да демократија успорава процесе због количине доприноса и учешћа потребних да би се приступило одлуци. Према економистима, недостатак демократског учешћа у земљама попут Кине омогућава несметан економски раст. (Li & Leung, 2015) С друге стране, Сократ је веровао да ће демократија без образоване масе (васпитане у ширем смислу да буде образована и одговорана) довести до тога да популизам постане критеријум за избор вође, а не компетентност. То би на крају довело до пропадања нације. Сократ је био мишљења да право гласа не сме бити неселективно право (на пример, рођењем или држављанством), већ се мора дати само људима који довољно мисле на свој избор.

Правило руље. У свом раду „Република“, Платон наводи 5 облика власти од најбољег до најгорег. Претпостављајући да је Република замишљена да буде озбиљна критика политичке мисли у Атини, Платон тврди да је само Калиполис, аристократија коју предводе невољни краљеви филозофа (најмудрији људи) прави облик власти. Уколико овај облик власти не буде успостављен, друштво је у великој опасности од успостављања тираније услед безидејности демократије.

Политичка нестабилност. У новије време демократија се критикује да није понудила довољно политичке стабилности. Чак иако би политичка странка одржала власт, гласни протести и оштре критике популарних медија често су довољни да би се догодиле изненадне и неочекиване политичке промене. Честе промене политике у погледу пословања и имиграције вероватно ће одвратити инвестиције и тако ометати економски раст. Из тог разлога, многи су изнели идеју да је демократија непожељна за земљу у развоју у којој су економски раст и смањење сиромаштва главни приоритет.

Лажни избори. У репрезентативним демократијама, постоји могућност да најпоштенији неће имати користи од политичке партиципације (у смислу стицања власти).

2. Демократизација – појмовно одређење и фактори

Демократизација је прелазак на демократскији политички режим, укључујући суштинске политичке промене које се крећу у демократском правцу. То може бити транзиција од ауторитарног режима ка пуној демократији, транзиција од ауторитарног политичког система до полу-демократије или транзиција из полу-ауторитарног политичког система у демократски политички систем. (Przeworski, 2000)

Исход се може консолидовати (као што је то био на пример у Великој Британији) или се демократизација може суочити са честим преокретима (као што је то на пример било у Чилеу 1973. године). Различити обрасци демократизације често се користе за објашњење других политичких појава, попут тога да ли нека земља иде у рат или да ли њена економија расте.

2.1. Фактори демократизације

На саму демократизацију утичу различити фактори, укључујући економски развој, историју и цивилно друштво. Постоји велика дискусија о факторима који утичу или у крајњој линији ограничавају демократизацију. Много ствари, укључујући економију, културу и историју, наводе се да утичу на процес. Неки од чешћих фактора су:

Богатство. Већи БДП по глави становника у корелацији је са правом демократијом, а неки тврде да никада није опажено да најбогатије демократије падају у ауторитаризам. (Przeworski, 2000) Успон Хитлера и нациста у Немачкој може се посматрати као очигледан контра-пример, али иако је почетком 1930-их Немачка већ била напредна економија, земља је у то време живела и у економској кризи још од Првог светског рата, кризи која је на крају погоршана ефектима Велике депресије. Такође постоји опште запажање да је демократија била веома ретка пре индустријске револуције. Емпиријско истраживање стога многе наводи да вјерују да економски развој или повећава шансе за прелазак на демократију (теорија модернизације), или помаже новооснованим демократијама да се консолидују. (Przeworski, 2000) Једно истраживање открива да економски развој подстиче демократизацију, али тек у средњем року (10–20 година). То је зато што развој може да ојача постојећег вођу, али да му отежа испоруку државе сину или поверљивом помоћнику када он изађе. Међутим, расправа о томе да ли је демократија последица богатства, да ли је узрок ње или су оба процеса неповезана, далеко је од закључене. Друго истраживање сугерише да економски развој зависи од политичке стабилности земље која промовише демократију. (Treisman, 2015; Feng, 1997; Traversa, 2014)

Социјална једнакост. Ацемоглу и Робинсон тврдили су да је однос између социјалне једнакости и демократске транзиције компликован: Људи имају мање подстицаја да се побуне у егалитарном друштву (на пример, Сингапур), па је вероватноћа демократизације мања. У високо неравноправном друштву (на пример, Јужна Африка под Апартхејтом), редистрибуција богатства и моћи у демократији била би толико штетна за елите да би оне учиниле све да спрече демократизацију. Демократизација је вероватнија да се појави негде у средини, у земљама, чије елите нуде концесије јер:

1. претњу револуцијом сматрају веродостојном и
2. цена концесија није превисока. (Acemoglu & Robinson, 2006)

Ово очекивање је у складу с емпиријским истраживањем које показује да је демократија стабилнија у егалитарним друштвима. (Przeworski, 2000)

Култура. Неки тврде да неке културе једноставно више воде демократским вредностима од других. Ово гледиште ће вероватно бити етноцентрично. Обично се западњачка култура наводи као „најприкладнија“ за демократију, а остале културе представљене су као да садрже вредности које демократију чине тешком или непожељном. Овај аргумент понекад недемократски режими користе да оправдају свој неуспех у спровођењу демократских реформи. Данас, међутим, постоји много незападних демократија (примери укључују: Индију, Јапан, Индонезију, Намибију, Боцвану, Тајван и Јужну Кореју). (Gift & Krstacic, 2015)

Образовање. Одавно се теоретизира да образовање промовише стабилна и демократска друштва. Истраживања показују да образовање води већој политичкој толеранцији, повећава вероватноћу политичког учешћа и смањује неједнакост. Једна студија открива да „повећање нивоа образовања побољшава ниво демократије и да је демократизациони ефекат образовања интензивнији у сиромашним земљама“. (Alemán & Kim, 2015)

Протести. Истраживања показују да су протести за демократију повезани са демократизацијом. Студија из 2016. године открила је да отприлике четвртина свих случајева протеста за демократију између 1989. и 2011. године води демократизацији. (Brancati, 2016)

Претња грађанским сукобом. Истраживања сугеришу да претња грађанским сукобом подстиче режиме на демократске уступке. Студија из 2016. утврдила је да немири изазвани сушом у подсахарској Африци воде режиме, у страху од сукоба, да праве демократске уступке. (Aidt & Leon, 2016)

Свргавање диктатора. Побуњеници могу свргнути своје диктаторе са циљем да успоставе демократску владу, али овај метод је ретко успешан. Смрт диктатора ретко подстиче демократију. Једна анализа открила је да "од 79 диктатора који су умрли на власти (1946-2014) ... у огромној већини (92%) случајева, режим и даље постоји након аутократске смрти." (Kendall-Taylor & Frantz, 2015)

3. Студија случаја – „Булдожер“ револуција 5. октобра 2000. године

„Булдожер“ револуција је термин који се користи како би се означио низ догађаја који су за последицу имали свргавање Слободана Милошевића са власти. Само свргавање уследило је након демонстрација 5. октобра 2000. у Београду, након чега је Слободан Милошевић прихватио резултат избора за председника Савезне Републике Југославије 24. септембра који је објавила Демократска опозиција Србије. Догађај носи неколико имена: Петооктобарска револуција, Петооктобарска контрареволуција, Петооктобарски државни удар, Петооктобарски пуч, Петооктобарске промене, Петооктобарска окупација, Демократске промене или Булдожер револуција.

Милошевићево свргавање води се као спонтана револуција. Међутим, вишегодишња битка у којој су учествовале хиљаде Срба у стратегији свргавања режима, указује да спонтаност и није била баш елемент револуције. Стратегија се огледала у три дела:

1. да се вођа лиши легитимитета;
2. да се безбедносне снаге окрену против њега и
3. да се примора да распише изборе. (Veјvoda, 2009)

Према Вејводи, 1998. године десетак студената састало се да формира „*Отпор!*“. Анализирајући грешке протеста 1996–97. године, схватили су да им треба ефикаснија организација (стратегија, планирање, регрутовање) и све остало што је потребно за одрживу борбу. Галванизирани бесом због нових закона који намећу политичку контролу над њиховим универзитетима и узнемиравања независних медија, студенти Отпора позвали су на уклањање Милошевића и успостављање демократије и владавине закона. (Veјvoda, 2009) Ово је једно од мишљења које је најшире прихваћено за сада. Међутим постоје различита мишљења о целом догађају. Ипак, због прости временске близине догађаја, биће потребно још неко време како би се на могле утврдити све историјске чињенице и околности.

Пре тога, Милошевић је упропастио опозицију, невладине организације и независне медије. Од 1991. године на даље водиле су се кампање грађанског отпора против његове администрације које су требале кулминирати у великој ненасилној револуцији из октобра 2000. године. (Veјvoda, 2009) Како се приближавао крај његовог првог мандата на месту

председника Југославије (раније је за два мандата, од 1989. до 1997. године, изабран за председника Србије), 6. јула 2000. године, правила избора председника била су промењена. Председника Југославије је претходно законодавно тело бирало само један мандат у југословенском парламенту. Он је сада требало да буде директно изабран кроз двострани систем гласања на председничким изборима са највише два мандата. Многи су веровали да Милошевићеве намере да подржи такве реформе имају више везе са држањем власти него побољшањем демократије. (Partos, 2000) Власти су 27. јула 2000. године најавиле да ће ванредни избори бити одржани 24. септембра 2000. године, иако Милошевићев мандат неће истећи до јуна 2001. године. Избори за горњи дом савезног парламента, Веће грађана, као и локални избори, такође би требало да буду одржани истог дана.

Убрзо након најаве, антивладино омладинско покрет „Отпор!“ повео је кампању за рушење администрације и увођење транспарентне демократије. Да би се објединила опозиција, осамнаест странака у Србији формирало је коалицију Демократска опозиција Србије (ДОС), са Војиславом Коштуницом као кандидатом да се супротстави Милошевићу. Поред ове, две велике опозиционе странке, Српска радикална странка и Српски покрет обнове, такође су имали кандидате (Томислав Николић, односно Војислав Михаиловић), али главна борба на изборима била је она између Милошевића и Коштунице. Изборна кампања трајала је око два месеца и била је изузетно напета, са бројним инцидентима, оптужбама за издају, искључењима независних медија, па чак и убиствима.

Годину дана пред изборе, консултанци које финансира САД играли су пресудну улогу у анти-Милошевићевој кампањи. Кључни симбол кампање био је слоган „*Готов је!*“, а који је креирао „Отпор!“. Део америчког финансирања опозиције (пријављено 41 милион долара) обухватало је 2,5 милиона налепница са слоганом и 5000 конзерви за спреј за графите против Милошевића. (Dobbs, 2000)

3.1. Узроци незадовољства и догађаји који су довели до револуције

Период пре избора. На основу посматрања и анализе целокупног процеса свих избора од увођења вишестраначја, Центар за слободне изборе и демократију (ЦеСИД) је утврдио озбиљне мањкавости у свим фазама изборних поступка, наводивши да изборни процеси нису испуњавали услове за фер изборе и да је била нарушена репрезентативност воље грађана у корист СПС-а и коалиционих партнера. (ЦеСИД, 1997) После крађе на локалним изборима 1996. године, колација Заједно организовала је свакодневне протесте грађана у већим градовима Србије. Упоредо са грађанским отпочели су и протести студената. Грађански протести трајали су 88, а студентски више од 117 дана. (ЦеСИД, 1997) Резултати избора (односно победа опозиције на локалном нивоу) признати после доласка специјалног изасланика ОЕБС-а Фелипеа Гонзалеса 11. фебруара 1997. године доношењем лекс специјалиса.

Због рата на Косову и Метохији, Савет безбедности Уједињених нација је 1998. поново увео међународне санкције СР Југославији. Слободан Милошевић је постао први председник неке државе против којег је подигнута оптужница за ратне злочине. (Јаковљевић, 2016) Након неуспелих преговора у Рамбујеу, НАТО је у марту 1999. године започео бомбардовање оптужујући југословенске и српске власти да плански врше етничко чишћење косовских Албанаца. Напади су суспендовани у јуну, након потписивања војно-техничког споразума о повлачењу југословенске војске и полиције са Косова и Метохије.

Водећи медији у Србији су константно сатанизовали опозиционе актере. У октобру 1998. године је усвојен Закон о јавном информисању, који је остао запамћен по томе што је увео високе новчане казне за новинаре чије се писање косило са политиком режима Слободана Милошевића, а дошло је и до гашења редакција независних медија. Један од оснивача и уредника независних листова, Славко Ћурувија, је убијен 11. априла 1999. године. (ЦеСИД, 1997; ЦеСИД, 1997)

Опозициона коалиција Савез за промене је организовао неколико демонстрација против режима Слободана Милошевића почевши од августа 1999. године. У октобру је ивршен покушај атентата на опозиционог политичара Вука Драшковића у којем су живот изгубиле четири особе. Коалиција Демократска опозиција Србије је формирана почетком

2000. године. У јуну је још једном извршен покушај убиства Драшковића, а недуго након тога је Драшковић напустио ДОС.

Уочи савезних избора 2000. године помињало се да би Иван Стамболић могао да иступи као вођа уједињене опозиције и против-кандидат Милошевићу за председника СРЈ.У августу 2000. године отели су га и убили припадници ЈСО-а.Током поступка за убиство Стамболића, тужилац је седам година касније нагласио да је режим предвођен Милошевићем и његовом супругом наручивао убиства политичких противника.² (Инсајдер, 2016)

Резултати избора. Гласање је одржано 24. септембра 2000. Коалиција ДОС известила је да је Војислав Коштуница освојио више од половине гласова, довољно да победи Милошевића у једном кругу. Федерални изборни одбор под контролом владе³ тврдио је да ниједан кандидат није освојио више од 50% гласова и да ће доћи до другог круга између Коштунице и Милошевића. Гласање су у Црној Гори бојкотовали углавном косовски Албанци. Ипак, Милошевић је званично победио са великом маржом у овим деловима земље. Ови неочекивани резултати изазвали су снажније оптужбе за изборне преваре и натерали ДОС да позове на мирне протесте како би срушио владу. Након објављивања спорних резултата избора 2000. године којима је опозициони кандидат Војислав Коштуница на председничким изборима добио 48% гласова (2% мање од потребног) и да ће бити одржан други изборни круг, Демократска опозиција Србије позвала је грађане да се 5. октобра 2000. године окупе испред Савезне скупштине како би се мирним протестима супротставили великој изборној крађи коју је Савезна изборна комисија

---

² Дана 25. августа 2000. године, Иван Стамболић, бивши ментор и велики политички савезник Милошевића, мистериозно је отет из његове куће и по кратком поступку погубљен на Фрушкој Гори. Веровало се да је убиство наручио Милошевић како би могао да спречи Стамболића да буде потенцијални противник на изборима. Његово разорено тело пронађено је три године касније, у марту 2003. године. Четворица официра који су га киднаповали осуђени су. (Инсајдер, 2016)

³ Неке очигледне неправилности могле би се наћи у званичним резултатима Савезног изборног одбора. На пример, зброј важећих и неважећих гласова није био једнак броју бирача; зброј броја гласача који су гласали на бирачким местима и гласача који су гласали код куће премашио је укупан број бирача; зброј броја коришћених и неискоришћених гласачких листића био је кратак за 117.244 у поређењу са бројем бирача који имају право гласа, број бирача који испуњавају услове био је различит од оног најављеног пре избора и разликовао се у председничким, савезним и локалним резултатима избора итд. (ЦеСИД, 1997) Сва ова одступања изазвала су велико негодовање.

Резултати су проглашени лажним одмах након што је Милошевић уклоњен, а ревидирани званични резултати објављени су недуго затим. Нови резултати су били практично исти, изузев броја укупног броја гласова и гласова за Милошевића, оба су нижа за 125.000–130.000 гласова, чиме је Коштуници добио апсолутну, иако уску, већину у првом кругу.

спровела по налогу Слободана Милошевића. ДОС је затражио да Слободан Милошевић до четвртка, 5. октобра, у 15 часова, призна изборну вољу грађана изражену на савезним, председничким и локалним изборима одржаним 24. септембра 2000. Такође је захтевано и да генерални директор, главни уредник и уређивачки колегијум Радио-телевизије Србије поднесу оставке, а да РТС промени уређивачку политику и омогући објективно информисање о збивањима у Србији. ДОС је захтевао и да се сви ухапшени пусте на слободу и да се повуку потернице и кривичне пријаве покренуте против оних који су протествовали за поштовање изборне воље грађана Србије.

„Другог круга неће бити“. Протест је започео штрајковима рудара у рудницима Колубаре 29. септембра, што је довело до већег застоја производње струје у Србији. (Синдикат Колубара) Председник Савезне изборне комисије Милисав Миленковић је обавестио председнике изборних комисија изборних јединица да су „приведене крају припремне радње“ за други круг председничких избора, 8. октобра. Наступили су бројни протести грађана Србије против изборне крађе. Војислав Коштуница је затражио од Слободана Милошевића да призна пораз у првом кругу председничких избора и указао на опасност избијања отворених сукоба у Србији: „Ми ни у какав други круг не можемо да идемо, јер бисмо тиме постали саучесници у крађи бирачких гласова. Превара из првог круга не може се поништити другим, петим или ко зна којим кругом.“ (Време, 2000) У првим данима октобра, долази до масовне грађанске непослушности и фактичке блокаде функционисања државе.

Милошевићево последње обраћање јавности. Неколико дана пре кључних демонстрација, Милошевић се обратио јавности у телевизијском говору, у коме је покушао да упозори становништво како стране силе имају намеру да успоставе марионетску владу у Србији, као што су то већ учиниле у појединим другим државама. Даље је изразио сумњу у позадину организовања „организоване групације“ странака под именом Демократска опозиција Србије, напомињући да делују под утицајем земаља са запада које су учествовале у рату против Југославије и Србије. Истакао је да су обећања ДОС-а лажна и да до брзог раста стандарда грађана и економског просперитета неће доћи. Даље је нагласио како би мањина богатих била састављена од шверцерске мањине, којој би било допуштено да буде богата само под условом да буде у сваком погледу лојална команди која одлучује о судбини њихове земље. У обраћању младим научницима, стручњацима и интелектуалцима је рекао

да су земље лишене суверенитета по правилу лишене и права на стваралаштво, а нарочито на стваралаштво у области науке. Велики центри, велике моћи, финансирају научно стваралаштво, контролишу домашаје и одлучују о примени његових резултата. При крају обраћања јавности, Милошевић наводи да се пред други круг избора, новац уноси у земљу и поткупљују грађани, да се користи за штрајкове, застрашивање, жеља је да „стане живот“, и др.

3.2. Петооктобарски протести и признавање пораза

Протест је достигао врхунац 5. октобра 2000. Неколико стотина хиљада демонстраната из целе Србије стигло је у Београд да протестују, узвикујући "*Готов је! Готов је!*". (Тањуг, 2018) За разлику од претходних протеста, није било великих полицијска акција. Парламент је делимично спаљен током протеста. Присталице ДОС-а долазиле су у Београд од раног јутра, организовано из више праваца, из целе Србије, а предводили су их лидери ДОС-а. Око 15 часова грађани окупљени на митингу испред Скупштине СРЈ покушали су да уђу у зграду Скупштине где се припремао изборни материјал за најављени други круг избора.

Демонстранти испред Скупштине. Група људи је око 15.35 кроз прозор ушла у југословенски парламент. Полиција је успела да великом количином сузавца растера знатан број људи са платоа испред Скупштине СРЈ.

Више десетина грађана ушло је око 16 часова у Савезну скупштину, док су се полицајци који су до тада чували зграду повукли. Из десног крила Скупштине вијорио се густ, црни дим, а готово сва стакла на згради су полупана. Демонстранти су демолирали неколико полицијских возила у Косовској улици иза југословенског парламента. Током сукоба полиције и демонстраната чула се и пуцњава из ватреног оружја. Командир београдске полиције око 17 часова затражио је разговор са представницима ДОС-а. Око 18 часова припадници полицијске станице у улици Мајке Јевросиме положили су оружје и прикључили се демонстрантима. У Ургентни центар је примљено више десетина грађана са лакшим и тежим повредама. Полиција је бацила сузавац и у близини зграде Радио-телевизије Србије, док је група демонстраната на багеру кренула да се пробије до улаза.

Однето је око 90 слика, од којих је 35 враћено током наредних неколико година, апеловано је да се врате и преосталих 55 слика.⁴ (Тањуг, 2009)

Паљење РТС-а. Зграда РТС-а у Таковској улици је потом запаљена, а редовни програм РТС-а је престао да се емитује после 17 сати. На сва три програма државне телевизије емитовани су спотови, рекламе и снимљене емисије. Радио-телевизија Студио Б од послеподне је почела да емитује редовне вести о збивањима на улици. Касније, једна за

---

⁴ Током демонстрација, демонстранти су упали у седиште Савезне изборне комисије и један део гласачких листића из првог изборног круга бацили кроз прозор, а други део запалили.

другом и све остале телевизије почињу да извештавају о стварним догађајима на београдским улицама. Једини електронски медиј у Београду који је и пре и у току 5. октобра слободно и професионално извештавао о постизборној кризи и протестима, био је Радио Индекс.

Ноћ између 5. и 6. октобра. Новоизабрани председник СРЈ Војислав Коштуница обратио се предвече грађанима са терасе Скупштине града Београда, а потом и преко РТС-а. Демократска опозиција Србије је формирала кризни штаб за кључне функције у земљи у координацији са новим председником, а представници ДОС-а разговарали су током ноћи са челницима државне и јавне безбедности. Испред Скупштине града јутро је дочекао велики број људи.

Признавање пораза. Дана 6. октобра се Слободан Милошевић обратио народу преко телевизије и званично је признао пораз на председничким изборима. 7. октобра је Др Војислав Коштуница положио председничку заклетву пред посланицима Савезне Скупштине као први демократски изабрани председник Југославије. Побједа ДОС-а загарантована је на парламентарним изборима у децембру, на којима су постигли двотрећинску већину. 1. априла 2001. Милошевића је притворила српска полиција, а касније пребачен у Хаг да га процесуира Хашки трибунал. Умро је у својој хелији 11. марта 2006, неколико месеци пре закључења четворогодишњег суђења. (Simons & Smale, 2006)

3.3. Недостатак промене након револуције

Након рушења Милошевићевог режима, народ је очекивао праве демократске промене, међутим, скоро 20 година касније, те промене у правом смислу те речи нису наступиле. У Србији је и даље у великој мери пристуно блаћење политичких противника, цензура медија, корупција, криминал и сл. Против свега овога се народ борио 5. октобра, али његова воља није остварена у потпуности. Гледано по индексу слободе који организација Фридом Хаус прави сваке године Србија је испала из групе слободних у групу делимично слободних земаља уз образложење: „Статус Србије опао је са слободног на делимично слободан због погоршања у спровођењу избора, сталних покушаја владе и савезничких медија да поткопавају независне новинаре законским малтретирањем и препиркама и *de facto* нагомилавањем извршних овлашћења председника Александра Вучића која су у сукобу са његовом уставном улогом.“ (Freedom House, 2019)

Један од највећих проблема са којима се Србија данас суочава јесте чињеница да након Булдожер револуције није дошло до лустрације кадрова како би се из политичког живота комплетно избацили кадрови који су служили у Милошевићевом режиму, односно кадрови који су још из времена Јосипа Броза остали у политици, односно који су поникли у потпуно другачијем систему вредности, а затим и другачијим геополитичким условима.

Овај недостатак промена након револуције, имао је за последицу тотални губирак моментума грађанске иницијативе. Грађани који су са жаром ишли да сруше опресорски режим, вођени позитивним идеалима остали су разочарани јер до промене није дошло. Услед тога грађанство је по питању политичке партиципације постало прилично пасивно, док млади у великом проценту не желе уопште да се баве питањима политике. Овоме у прилог говоре и проценти изашлих на последње председничке изборе. Управо због овога (као и због рекордно великог одлива мозга) се политички систем, као и сама држава Србија урушава изнутра и све више почиње да личи на аутократију која је до пре 20 година била присутна.

Закључак

Као што је приказано, демократија и демократске промене јављају се као врло компликовани и исцрпни феномени. Међутим, уколико дође само до рушења старе власти, без праве промене система и људи у њему, држави прети опасност од поновног успостаљања аутократије. Аутократија *per se* не мора нужно бити лоша, али врло брзо код аутократе излази на видело подла природа човека и та аутократија полако клиза у тиранију.

Како би се успоставила позитивна демократија, неопходно је кренути са њеним успостављањем на институционални начин, не револуцијом јер као што је приказано већина револуција заврши се исходом неповољним по народ, јер не дође до значајне промене. Како би се спровео овај институционални метод потребно је пре свега образовати народ (најуспешније демократије у свету имају врло висок проценат образованих), затим подићи свест народа о важности учествовања у политичким процесима и указати им на то колика је заправо њихова моћ.

Све ово кроз неколико генерација доводи до стварања политичке културе, помоћу које заиста може да се успостави одређени поредак у држави и помоћу ког држава може да се извади из сиромаштва, односно из заоставштине старог (углавном лошег) режима.

Оно што се пробило на врх листе политичких проблема у Србији конкретно, јесте чињеница да је још увек битно „ко“ је на власти, а не „шта“ је на власти; у смислу да је и даље важе која особа је на власти, а заборавља се да недостаје успостављени систем у коме је апсолутно ирелевантно како се зове и презива и ко је особа која врши дужност докле год се држи успостављених правила. Петооктобарска револуција је у том смислу поставила темељ за почетак демократизације, међутим негде на том путу дошло је до застоја и регресије у стари систем.

Иако нема изгледа да ће доћи до било какве промене у скорије време, неопходно је да сваки грађанин Србије уради све што може како би стање у држави било боље, тек након тога може се говорити о жељи за променама и о подизању револуције. Наравно, како би процес промене био успешан, неопходна је „здрава“ политичка алтернатива коју народ може да бира као легитимну политичку опцију.

Литература

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. Прейзето август 15, 2019
- Aidt, T. S., & Leon, G. (2016). The Democratic Window of Opportunity Evidence from Riots in Sub-Saharan Africa. *Journal of Conflict Resolution*, 60(4), 694–717. doi:10.1177/0022002714564014
- Alemán, E., & Kim, Y. (2015). The democratizing effect of education. *Research & Politics*. doi:10.1177/2053168015613360
- Brancati, D. (2016). *Democracy Protests: Origins, Features and Significance*. Cambridge: Cambridge University Press. Прейзето август 15, 2019
- Britain's unwritten constitution. (n.d.). The British Library. Прейзето август 15, 2019 ca <http://www.bl.uk/magna-carta/articles/britains-unwritten-constitution>
- Citizen or Subject? (n.d.). The National Archives. Прейзето август 15, 2019 ca http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/citizen_subject/making_history_citizen.htm
- Diamond, L. (2016). *In Search of Democracy*. London: Routledge. Прейзето август 15, 2019
- Dobbs, M. (2000, децембар 11). U.S. Advice Guided Milosevic Opposition. Washington Post. Прейзето август 15, 2019 ca <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2000/12/11/us-advice-guided-milosevic-opposition/ba9e87e5-bdca-45dc-8aad-da6571e89448/>
- Feng, Y. (1997). Democracy, Political Stability and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391–418. doi:10.1017/S0007123497000197
- Freedom House. (2009, јул 9). Tables and Charts. freedomhouse.org. Прейзето август 15, 2019 ca <http://arquivo.pt/wayback/20090713213025/http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=368&year=2007>
- Freedom House. (2016). Freedom in the World 2017. freedomhouse.org. Прейзето август 15, 2019 ca <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>
- Freedom House. (2018, јануар 16). Freedom House: Democracy Scores for Most Countries Decline for 12th Consecutive Year. VOA News. Прейзето август 15, 2019 ca

- <https://www.voanews.com/a/freedom-house-reports-decrease-in-democratic-principles/4209557.html>
- Freedom House. (2019). Freedom in the World 2019: Serbia. [freedomhouse.org](https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/serbia). Прегледано август 15, 2019 године <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/serbia>
- From legal document to public myth: Magna Carta in the 17th century. (n.d.). The British Library. Прегледано август 15, 2019 године <https://www.bl.uk/magna-carta/videos/from-legal-document-to-public-myth-magna-carta-in-the-17th-century>
- Gift, T., & Krmaric, D. (2015). Who Democratizes? Western-educated Leaders and Regime Transitions. *Journal of Conflict Resolution*, 61(3), 671–701. doi:10.1177/0022002715590878
- Jobson, A. (2012). *The First English Revolution: Simon de Montfort, Henry III and the Barons' War*. Bloomsbury. Прегледано август 15, 2019 године
- Kendall-Taylor, A., & Frantz, E. (2015, септембар 10). When Dictators Die. *Foreign Policy*. Прегледано август 15, 2019 године <https://foreignpolicy.com/2015/09/10/when-dictators-die/>
- Landman, T. (2018). Democracy and Human Rights: Concepts, Measures, and Relationships. *Politics and Governance*, 6(1), 48. doi:10.17645/pag.v6i1.1186
- Li, R. Y., & Leung, T. H. (2015, мај). Is Democracy a Pre-Condition in Economic Growth? A Perspective from the Rise of Modern China. *UN Chronicle*. Прегледано август 15, 2019 године <https://unchronicle.un.org/article/democracy-pre-condition-economic-growth-perspective-rise-modern-china>
- Origins and growth of Parliament. (n.d.). The National Archives. Прегледано август 15, 2019 године http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/citizen_subject/origins.htm
- Partos, G. (2000, јул 6). Milosevic: No signs of bowing out. *BBC News*. Прегледано август 15, 2019 године <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/822194.stm>
- Pennell, R. F. (1890). *Ancient Rome From The Earliest Times Down to 476 A.D.* California: Annourbis.com. Прегледано август 15, 2019 године <http://annourbis.com/Ancient-Rome/8rome10.html>
- Przeworski, A. (1991). *Democracy and the Market*. Cambridge: Cambridge University Press. Прегледано август 15, 2019 године

- Przeworski, A. (2000). *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990. Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press. Преузето август 15, 2019
- Raaflaub, K. A., Ober, J., & Wallace, R. W. (2007). *Origins of Democracy in Ancient Greece*. University of California Press. Преузето август 15, 2019
- Ratcliffe, D. (2013). The Right to Vote and the Rise of Democracy, 1787-1828. *Journal of the Early Republic*, 225–231. Преузето август 15, 2019
- Simons, M., & Smale, A. (2006, март 12). Slobodan Milosevic, 64, Former Yugoslav Leader Accused of War Crimes, Dies. *The New York Times*. Преузето август 15, 2019 са <https://www.nytimes.com/2006/03/12/world/europe/slobodan-milosevic-64-former-yugoslav-leader-accused-of-war.html>
- Traversa, F. (2014). Income and the stability of democracy: Pushing beyond the borders of logic to explain a strong correlation? *Constitutional Political Economy*, 26(2), 121–136. doi:10.1007/s10602-014-9175-x
- Treisman, D. (2015, октобар 1). Income, Democracy, and Leader Turnover. *American Journal of Political Science*, 59(4), 927–942. doi:10.1111/ajps.12135.
- Vejvoda, I. (2009). Civil Society vs. Milošević: Serbia, 1991–2000. У A. Roberts, & T. G. Ash, *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present* (стр. 295–316). Oxford University Press. Преузето август 15, 2019
- Watkins, F. (1970). Democracy. У *Encyclopædia Britannica* (Т. 7, стр. 215–23). William Benton. Преузето август 15, 2019
- Wilson, N. (2006). *Encyclopedia of ancient Greece*. New York: Routledge. Преузето август 15, 2019
- Време. (2000). Избори 2000. Време. Преузето септембар 12, 2019 са https://www.vreme.com/arhiva_html/508/03.html
- Инсајдер. (2016, август 25). Слика Милошевићевог режима: Ликвидација политичких непријатеља. insajder.net. Преузето август 15, 2019 са <https://insajder.net/sr/sajt/tema/1439/>
- Јаковљевић, Б. (2016, август 26). Политички перформанси Слободана Милошевића. pescanik.net. Преузето август 15, 2019 са <https://pescanik.net/politicki-performansi-slobodana-milosevica/>

- Синдикат Колубара. (n.d.). О нама – Синдикат Колубара. [sindikatkolubara.rs](http://www.sindikatkolubara.rs). Преузето август 15, 2019 са <http://www.sindikatkolubara.rs/o-nama/>
- Тањуг. (2009, децембар 6). Апел за враћање слика однетих 5. октобра. Политика. Преузето август 15, 2019 са <http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/Apel-za-vracanje-slika-odnetih-5-oktobra.sr.html>
- Тањуг. (2018, фебруар 19). Serbia as one example of US meddling in foreign elections. Б92. Преузето август 15, 2019 са https://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2018&mm=02&dd=19&nav_id=103524
- ЦеСИД. (1997). *Око избора 1*. Београд: Центар за демократију и људска права. Преузето август 15, 2019
- ЦеСИД. (1997). *Око избора 2*. Београд: Центар за демократију и људска права. Преузето август 15, 2019